

Romanisering og handel i Romerriget med særligt henblik på de vestlige provinser

AF

GURLI JACOBSEN

Romanisering og handel er begge ord, man hyppigt støder på ved læsning af forskningslitteraturen om Romerriget i almindelighed og om dets vestlige provinser i særdeleshed.¹ Vi læser let henover teksten, for vi mener alle sådan nogenlunde at vide, hvad der menes hermed. Men der er ikke blot tale om ord, også om begreber, der kan defineres og opfattes forskelligt; den side af sagen overlader de allerfleste af os blot helst til andre og arbejder så ufortrødent videre med den indgroede opfattelse af begreberne, som vi også begyndte med.

Jeg har personligt stor sympati for denne fremgangsmåde, for det komplicerer unægtelig det velkendte historisk-metodiske arbejde en del at skulle tage bevidst stilling til betydningen af et ord. Dette gælder ikke mindst, når det drejer sig om begreber, der som *handel* indgår helt naturligt i vor daglige begrebsverden og dens talesprog, eller som *romanisering*, der dækker over en proces, som på én gang er indlysende for enhver betragter og samtidigt svært håndgribelig, fordi det omfatter utallige, små og store, aspekter af et samfund. Når jeg alligevel mener, at det er frugtbart at stoppe op og tænke nærmere over netop disse to begreber, skyldes det formodningen om, at en uklar opfattelse heraf kan have en væsentligt indflydelse både på udvælgelsen og tolkningen af kildematerialet. Da begrebet handel desuden indtager en nøgleposition i en af de centrale forskningsdiskussioner indenfor den moderne antikhistorie, den såkaldte primitivisme-modernisme debat, er det alene for forståelsen af denne – og dermed af dens muligheder og grænser –

¹ Denne artikel er en stort set uændret gengivelse af min licentiat-forelæsning, som blev afholdt på KUA d.2.2.1990. Forkortelser i de følgende anmærkninger anvendes i overensstemmelse med retningslinierne i *l'Année Philologique*.

nødvendigt at gøre op med både andres og ens egen forståelse af begrebet *handel*.

I det følgende vil jeg derfor først indgående diskutere begreberne romanisering og handel, sådan som disse mødes i forskningslitteraturen om Romerriget. Dernæst vil jeg vende mig til de vestlige provinser,² nærmere bestemt til spørgsmålet om, hvilket kildemateriale, der står til rådighed for belysningen af disse to fænomener, og hvilke kildekritiske problemer, der knytter sig til tolkningen af dette materiale. I forbindelse hermed vil der blive taget stilling til en nyligt fremlagt these om den økonomiske udvikling i Gallien, der i grunden er en these om »romaniseringen af handelen«. Til slut vil jeg give min egen vurdering af forholdet mellem de to fænomener i forbindelse med en kort relatering til forskningsdiskussionen om den antikke økonomi.

»Die 'Romanisation' ist ein Begriff, der in der modernen Geschichtsforschung eine glänzende, wenn auch äußerst fragwürdige Karriere gemacht hat. Sie läßt sich auf Vorgänge und Zustände aller Art ohne Gefahr eines Irrtums oder einer Ungenauigkeit anwenden. Da der Terminus selbst in der Antike unbekannt war, braucht er auch nicht aus den Quellen heraus definiert zu werden, und da er demnach auch sehr dehnbar ist, werden geschichtliche Prozesse, die doch verdienten, eingehender untersucht zu werden, einfach unter seinem Sammelbegriff zusammengefaßt und daher verhüllt.«³

Dette citat er en excellent karakteristik af problemerne ved anvendelsen af begrebet romanisering i forskningen. Næsten alle deltagere i den moderne videnskabelige debat om Romerriget og dets samfundsstruktur taler om romanisering, men kun få har gjort rede for, hvad de egentlig forstår herved. Desuden kan man som læser konstatere, at romaniseringsbegrebets indhold åbenbart på nogle punkter er identisk fra forsker til forsker, hvorimod andre aspekter hos den ene indtager en central placering, men hos den anden nærmest slet ikke inddrages i forståelsen heraf.

Den første, der bevidst prøvede at redegøre for begrebet, var Erich Swoboda i en artikel fra 1963: *Zur Frage der Romanisierung*.⁴ Han startede med at fremhæve, hvad romanisering efter hans mening ikke var, nemlig

² Herved forstås i det følgende de gallisk-germanske provinser.

³ A. Mócsy, *Gesellschaft und Romanisation in der Römischen Provinz Moesia Superior*, Amsterdam 1970.

⁴ Anz. d. phil.-hist. Klasse d. Österr. Akad. d. Wiss. 1963, 153-174.

kultur. Romerne havde, iflg. Swoboda, aldrig formidlet kultur i *vor betydning af ordet*⁵ til provinsboerne. Hvad romerne derimod havde gjort, og hvad dermed defineredes som romanisering, fandt Swoboda skildret i Vergils VI. sang af Æneiden:

imponere morem, parcere subiectis et debellare superbos.

Dette udlægges således, at romerne under den størst mulige hensyntagen til de gammelkendte stammeskikke ønskede at bringe provinsboerne til at anerkende de romerske politiske, sociale og økonomiske normer.⁶

Det samme kildested danner rygraden i den yngste, mig bekendte, egentlige diskussion af begrebet, nemlig de indledende sider af Géza Alföldys artikel *Die Romanisierung in den Donauprovinzen Roms*.⁷ Vergils text tolkes her som følger: »Die Völker beherrschen, den Widerstand der Gegner brechen, den Besiegten gegenüber Milde walten lassen und den so erreichten Frieden mit der Ausbreitung der Sitten Roms als Richtschnurr für das Denken und Handeln der Völker vertiefen«. ⁸ Alföldy opregner herefter 6 midler til romanisering, hvilke efter hans mening i forskelligt omfang blev indsat⁹ af romerne til opnåelsen af målet: provinsernes romanisering. De seks midler er:¹⁰

1. Opbygningen af en infrastruktur (veje, militære samt civile centre).
2. Kolonisering.
3. Reorganisering af de eksisterende *civitates*, dvs. stammeområder.
4. Rekruttering blandt den indfødte befolkning.
5. Tildeling af romersk borgerret.
6. Urbanisering.

Det må betegnes som typisk for Alföldys arbejdsmetode og historieopfattelse, at begrebet romanisering beskrives ved en opsplnitning i en række delelementer, som dels kan optælles på listeform, dels næsten alle lader sig påvise eller afvise ved epigrafikkens hjælp. Det bør desuden fremhæves, at der her er tale om en forståelse af begrebet, der gør dette aktivt og endvidere til et mål for provinspolitikken, og dermed forudsætter en bevidst indsats fra romersk side. Blandt de nævnte punkter findes to, som

⁵ Swobodas formulering.

⁶ E. Swoboda op. cit., 164.

⁷ *Festschrift Karl Christ*, ed. V. Losemann & P. Kneißl, Darmstadt 1988, 1-21.

⁸ G. Alföldy op. cit., 3.

⁹ Oversættelse fra det tyske »einsetzen«, der som bekendt er et aktivt verbum.

¹⁰ G. Alföldy op. cit., 10-15.

også i den øvrige forskning normalt medregnes under forståelsen af begrebet romaniseringen, nemlig urbaniseringen samt tildelingen af romersk borgerret. I nærværende sammenhæng bør det endvidere fremhæves, at flere af ovennævnte punkter f.eks. opbygningen af en fungerende infrastruktur naturligvis måtte have haft indflydelse på handelen i området.

Alföldys redegørelse for sin mening med begrebet romanisering er et af de yderst få forsøg på overhovedet at tage direkte stilling hertil, og som sådant er det efter min mening rosværdigt. Ikke desto mindre finder jeg, at den ovennævnte karakteristisk indeholder så mange uklarheder og svagheder – jeg tænker her først og fremmest på den ensidigt romerske og ydermere aktive/bevidste tilgang – at man i en stillingtagen til begrebet ikke kan affinde sig med den forståelse, der her tilbydes.

En mere nuanceret opfattelse findes hos flere forskere bl.a. Karl Christ, der i sin *Geschichte der Römischen Kaiserzeit*¹¹ relativt kort, men særdeles kompetent, diskuterer og tager stilling til romaniseringsbegrebet. Dets indhold bør, mener Christ, ganske vist søges i juridiske aspekter som f.eks. tildeling af borgerretten; dog betegner han en forståelse af begrebet alene på en sådan baggrund som en reducere af dette. Romanisering betød også en overtagelse af romerske civilisationsformer på det mere informelle plan, og for at beskrive denne side af begrebet vælger Christ at citere Tacitus Agricola, kapitel 21,¹² det vel efterhånden mest benyttede kildested til karakteristik af romaniseringsbegrebet.

Peter Garnsey og Richard Saller er gået et skridt videre i deres anvendelse af begrebet i monografien *The Roman Empire*.¹³ De bryder med traditionen, idet ordet »Civilization« i bogens første kapitel anvendes i stedet for »Romanization«, hvorved det markeres, at processen her betragtes alene ud fra en romersk synsvinkel. Senere i værket optræder begrebet romanisering i adskillige sammenhænge, og her er det klart, at forfatterne ikke opfatter dette alene som provinsboernes overtagelse af romersk administration, livsform osv., men betragter resultatet af romaniseringsprocessen som en særskilt, om end stærkt romersk præget,

¹¹ München 1988.

¹² *Sequens hiems saluberrimis consiliis adsumpta. namque ut homines dispersi ac rudes eoque in bella faciles quieti et otio per voluptates adsuescerent, hortari privatim, adiuuare publice, ut templa fora domos extruerent, laudando promptos, castigando segnes: ita honor et aemulatio pro necessitate erat. iam vero principum filios liberalibus artibus erudire, et ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre, ut, qui modo linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent. inde etiam habitus nostri honor et frequens toga; paulatimque discessum ad delinimenta vitiorum, porticus et balinea et conviuiorum elegantiam. idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars seruitutis esset.*

¹³ Berkeley – Los Angeles 1987.

kultur. Denne indfaldsvinkel vidner om, at forfatterne er præget af nyere socialantropologiske teorier omhandlende begrebet akkulturation. Disse opstod i Amerika omkring 1930 og udvikledes især i perioden frem til omkring 1960 i forbindelse med socialantropologiske studier af udviklingen i forskellige koloniale områder.¹⁴

Begrebet akkulturation kan specifikt med henblik på romanisering beskrives som: »A process – thus – of give and take, of continuous change in social, economic, and intellectual areas as a result of the contacts between ‘the’ Romans and ‘the’ local population«. ¹⁵ Den bestemte artikel ‘the’ er både foran »Romans« og »local population« anført i gåseøjne, fordi anvendelsen af begrebet akkulturation implicerer, at der hurtigt opstod en slags blandingskultur, som hverken var rent romersk eller rent keltisk, men en sig stadigt ændrende blanding heraf. Denne blandingskultur kaldes i forskningen, hvad de vestlige provinser angår, for galloromersk.

En sådan tilgang til begrebet romanisering er efter min mening absolut den mest passende og konstruktive; samtidig byder den unægtelig også på større anvendelsesproblemer end den mere administrativt-juridisk orienterede opfattelse, som fandtes hos f.eks. Géza Alföldy. Én af årsagerne hertil er, at vor viden om det førromerske samfund på mange punkter er yderst begrænset. Dette gælder desværre også for handelens vedkommende. Dog synes det sikkert, at handel i de senere vestlige romerske provinser ikke fandt sted under markedsøkonomiske betingelser, og at den keltiske møntprägning, der kendes, ikke kan tolkes i retning af en eksisterende pengeøkonomi af betydning for handelen.¹⁶ Desuden hersker der enighed om, at handelsvarerne var begrænsede til prestige-bærende luksusgenstande.

Men hvordan var handelen så i Romerriget? Ja, det strides de lærde om siden århundredets begyndelse i det vi i dag enten kalder primitivisme-modernisme debatten, forskningsdiskussionen om antikkens økonomi – eller med henvisning til debattens to første kombattanter Bücher-

¹⁴ Hertil f.eks. R.R. Linton Redfield & M.J. Herskovits, Memorandum for the study of acculturation, *American Anthropologist* 38, 1936, 149-152; W. Rudolph, 'Akkulturation' und Akkulturationsforschung, *Sociologus* 1964, 97-113; SSRC Summer Seminar on Acculturation 1953 = Acculturation: an explanatory formulation, *American Anthropologist* 58, 1954, 249-263; desuden B. Bartel, Colonization and Cultural Responses: Problems related to Roman Provincial Analysis, *World Archaeology* 12, 1980, 11-26.

¹⁵ W.A. van Es i indledningen til samleværket *Roman and Native in the Low Countries*, eds. R. Brandt & J. Slofstra, BAR int. ser. 184, Oxford 1983.

¹⁶ Hertil f.eks. D.F. Allen, Wealth, Money and Coinage in a Celtic Society, *Festschrift S. Piggott*, ed. J.V.S. Megaw, London 1976, 199-208.

Meyer-Kontroversen.¹⁷ Forenklet sagt drejer diskussionen sig om spørgsmålet, hvorvidt det antikke økonomiske system kun kvantitativt, men ikke kvalitativt adskilte sig fra vort moderne samfund, eller om der snarere var tale om et grundlæggende anderledes system af den type, der i den teoretiske forskning placeres som henhørende under såkaldt primitive samfund.

Som nævnt i indledningen til denne artikel indtager spørgsmålet om handelens betydning en nøgleposition i denne debat. Fortalerne for den modernistiske opfattelse, der først og fremmest henholder sig til M. I. Rostovtzeffs arbejde *A Social and Economic History of the Roman Empire*,¹⁸ ser handelen som drivkraften i den antikke økonomi. Ganske vist blev formuer erhvervet ved handel hurtigt omsat i jordejendom, for Romerriget var et landbrugssamfund, men det var ved fjernhandel med både luksusvarer og dagligvarer, at formuer blev skabt. Det var altså handelen, der lå bag både den økonomiske vækst og den sociale mobilitet, som modernisterne mener fandt sted i Romerriget.¹⁹ Indenfor denne forskningsretning hentes argumenterne i overvejende grad fra arkæologien, og denne i bogstaveligste forstand jordnære tilgang til sagen, afspejler sig endvidere deri, at modernisterne kun sjældent går ind i den teoretiske del af forskningsdebatten.

Ganske anderledes forholder det sig i kampens anden lejr blandt de såkaldte primitivister. Her spores en tydelig påvirkning fra den teoretiske forskning, bl.a. fra fænomenologien og – igen – især fra socialantropologien. De to fremmeste fortalere for denne forskningsretning var de to tidligere Cambridgeprofessorer A. H. M. Jones²⁰ og Moses Finley, der for alvor satte gang i *The Bücher-Meyer-Controversy* dels med udgivelsen af en monografi med netop dette navn i 1979, men også tidligere med bogen *The Ancient Economy*.²¹ For primitivisterne var og blev Romerriget et agrarsamfund. Byerne var konsumptions- og ikke produktions-orienterede; og de var frem for alt stort set selvforsynende. Handel fandt på grund

¹⁷ K. Bücher, *Die Entstehung der Volkswirtschaft*, Tübingen 1906; E. Meyer, *Die wirtschaftliche Entwicklung des Altertums*, Halle 1924. Hertil først og fremmest M. I. Finley, *The Bücher-Meyer Controversy*, New York 1979; desuden M. I. Finley, *The Ancient City: from Fustel de Coulanges to Max Weber and beyond*, *Comparative Studies in Society and History* 19, 1977, 305-327; K. Hopkins' indledning til *Trade in the Ancient Economy*, eds. P. Garnsey, K. Hopkins & C. R. Whittaker, Berkeley – Los Angeles 1983, IX-XXV.

¹⁸ Forkortet *SEHRE*, Oxford 1926, 2. rev. Oxford 1957.

¹⁹ Tydeligst *SEHRE*, 153 (1957): »As far as I can judge from the evidence I have got together, the main source of large fortunes, now as before, was commerce.«

²⁰ Eksempelvis i monografien *The Roman Economy*, ed. P. A. Brunt, Oxford 1974.

²¹ Berkeley 1973. Se desuden M. I. Finley, *The Study of the Ancient Economy. Further Thoughts*, *Opus* 3, 1984, 5-11.

af de ekstremt høje transportomkostninger praktisk taget kun sted med luksusvarer, der var beregnet til at dække den forsvindende lille overklassens merforbrug. Økonomisk vækst og social mobilitet var begge kun svagt tilstede, for i et primitivt agrarsamfund var udfoldelsesmulighederne både for den enkelte og generelt i samfundet så snævre, at grænsen hurtigt blev nået, og systemets indbyggede ligevægt derved atter opnåedes. Tilhængerne af den primitivistiske opfattelse betoner endvidere, at mentaliteten blandt romerne var således, at handelsfolk kun nød en ringe status, og at større jordejere derfor enten slet ikke deltog i handel eller i det mindste kun deltog via mellemmand som f.eks. frigivne.²²

Adskillige snese artikler og monografier er publiceret, i hvilke forfatterne tager stilling enten for eller imod den ene af disse to opfattelser af den antikke økonomi, og en stor del af bidragene har naturligvis koncentreret sig om enten handelsfolk eller handel i almindelighed.²³ Generelt synes begrebet i den antikhistoriske forskning – ligegyldigt hvilken side, der vælges i primitivism-modernisme-debatten – at blive forstået og benyttet som værende identisk med handel i vor moderne forstand af ordet. En sådan definition grunder sig imidlertid på en række præmisser, såsom eksistensen af en pengeøkonomi, der for Romerrigets vedkommende bestemt ikke er uproblematisk. Hvis man vender sig til de vestlige provinser må det f.eks. med henvisning til Michael Crawfords undersøgelse af *Money and Exchange in the Roman World*²⁴ betvivles, at der her fandtes en veludviklet pengeøkonomi – formodentlig end ikke ved de romerske militærlejre.

En anden forudsætning for anvendelsen af begrebet handel i vor moderne forstand af ordet er eksistensen af et marked – forstået som et sted, hvor udbud og efterspørgsel mødes. Men heller ikke denne præmis kan uden videre overføres på Romerriget. Det bedste eksempel herpå findes ved betragtning af Roms kornforsyning, *annona*.²⁵ Her er det klart, at denne form for handel på den ene side var statsligt bundet og fandt sted udenfor et marked, men på den anden side blev udført af selv-

²² For dette spørgsmål specielt J. H. d'Arms, »M. I. Rostovtzeff and M. I. Finley: The Status of Traders in the Roman World«, *Festschrift Gerald F. Else*, Michigan 1977, 159-179.

²³ En velegnet oversigt over de vigtigste bidrag findes i bibliografien til samleværket *Trade in the Ancient Economy*, 212-220. En anden god, tematisk disponeret oversigt findes i samleværket *Sozial- und Wirtschaftsgeschichte der römischen Kaiserzeit*, ed. H. Schneider, Darmstadt 1981, 431-445.

²⁴ JRS 1970, 40-48.

²⁵ Hertil H. Pavis-d'Escurac, *La Préfecture de l'annone. Service administratif impérial d'Auguste à Constantin*, Rom 1976 med henvisning til den tidligere forskning; G. Rickman, *The Corn Supply of Ancient Rome*, Oxford 1980.

stændige, uafhængige handelsfolk.²⁶ Et af de vigtigste spørgsmål i forbindelse med en afklaring af betydningen af begrebet handel i Romerriget er derfor, om handelen hovedsageligt afvikledes under et frit markedssystem, eller om den i væsentlig grad var afhængig af den statsligt regulerede *annona*. Hvad de vestlige provinser angår, har dette spørgsmål særlig aktualitet, idet en nyere undersøgelse af forsyningerne af spansk olivenolie til de romerske militærlejre ved Rhinen har vist, at disse – i modsætning til tidligere teorier – utvivlsomt blev organiseret via *annona*.²⁷

Før end jeg forlader temaet »handel i Romerriget« og vender mig specifikt mod »handel og romanisering« i de vestlige provinser bør opmærksomheden rettes mod det eneste mig bekendte arbejde, hvori en anderledes, og netop ikke moderne forståelse af begrebet handel, benyttes. Det drejer sig om C.R. Whittakers artikel *Late Roman Trade and Traders*;²⁸ istedet for blot at tale om »trade« opereres her med begrebet »tied trade«. Denne forstås som en udveksling, der for det første var bundet til den kejserlige forvaltning, kirken eller større godsbesiddere. For det andet gik den udenom de egentlige markedspladser og desuden ligeledes udenom markedssystemet, idet økonomisk gevinst normalt ikke var målet med denne form for handel. Dette fandtes snarere i den prestige, som handelen indbragte ophavsmanden. Udgangspunktet for Whittakers these er undersøgelser af handelen i Karolinger- og i Merovingerriget – bl.a. foretaget af Henri Pirenne – der viste, at handelsfolk her ofte fandtes tilknyttet det kejserlige hof eller f.eks. klostre.²⁹ Pirenne havde desuden formuleret den these, at handelen i denne del af Europa ikke ændredes væsentligt fra den senromerske til merovingisk tid. Whittaker forsøger således på baggrund af såvel senromersk som tidligt-middelalderligt kildemateriale at bekræfte Pireennes these ved at påvise, at flere af de forhold, man tidligere kun havde henført til merovingertidens handel, også kan sandsynliggøres for den senromerske tid – bl.a. den såkaldte »tied trade«. Artiklen afsluttes med at betvivle, at denne form for handel var en nyskabelse i senantikken. Whittaker mener snarere, at de mange handelsindskrifter fra de vestlige romerske provinser skal ses i sammenhæng med en sådan »bunden handel«. Om de *negotiales*, der

²⁶ P. Garnsey, Grain for Rome, *Trade in the Ancient Economy*, 118-130.

²⁷ J. Remesal-Rodríguez, *La annona militaris y la exportacion de aceite Bético a Germania*, Madrid 1986.

²⁸ *Trade in the Ancient Economy*, 163-180.

²⁹ Whittaker henviser selv til H. Laurent, *Lex travaux de M. Henri Pirenne, Byzantion* 7, 1932, 495-509 og samme, *Marchands du palais et marchands d'abbayes, R.H.* 183, 281-297.

nævnes på kejsertidens indskrifter, siges: »Many of these certainly must have been commissioned as purchasing or collecting agents of the army or provincial governor.«³⁰

Denne indfaldsvinkel til kejsertidens handel i de vestlige romerske provinser leder en undersøgelse heraf i samme retning som det førnævnte spørgsmål, om handelens uafhængighed af *annona*. Den af Whittaker tilførte ny dimension af begrebet handel kan vel – med henblik på en undersøgelse af de vestlige romerske provinser – formuleres som følger: i hvor høj grad var handelen i dette område afhængig af – og bundet til – tilstedeværelsen af den romerske hær?

Det kildemateriale, der står til rådighed for besvarelsen af dette – og andre – spørgsmål i forbindelse med handel og romanisering i de vestlige provinser, består for langt den største dels vedkommende af epigrafisk og arkæologisk materiale. I samtidens litterariske tekster findes derimod kun ganske få relevante henvisninger, og heller ikke de senantikt overleverede retskilder byder megen hjælp. Jeg vil i det følgende koncentrere opmærksomheden om det epigrafiske materiale, da det byder på særlige problemer netop m.h.t. handel og romanisering, hvilke imidlertid ikke tidligere har været tilstrækkeligt inddraget i tolkningen.

Fra de galliske og germanske provinser er der overleveret et meget betydeligt antal indskrifter fra kejsertiden, flere egne hører sågar til blandt de indskriftrigeste i det samlede vestlige Imperium.³¹ Da op-sætningen af indskrifter var et ukendt fænomen i størstedelen af det gallisk-germanske område før dets indlemmelse i Romerriget, kunne man fristes til at mene, at antallet af overleverede indskrifter i en given egn afpejler dens romaniseringsgrad.

Jeg vil ikke bestride, at det faktum, at der næsten overalt i de vestlige provinser er bevidnet indskrifter, faktisk er et tegn på, at området påvirkedes af romersk kultur og altså blev romaniseret. Dog skal der advares mod at drage den enkle slutning, at antallet af indskrifter kan sættes lig med romaniseringsgraden – eller hvis man nøjes med at betragte de handelsrelevante indskrifter – anses for at reflektere handelens betydning.

Antallet af overleverede indskrifter kan nemlig på ingen måde siges at være repræsentativt for det oprindelige antal romerske indskrifter. Dertil har både overleveringen og registreringen været for forskellig fra egn til

³⁰ C.R. Whittaker op. cit., 180.

³¹ A. Mócsy, *Beiträge zur Namenstatistik*, Dissertationes Pannonicae III 3, Budapest 1985. Her behandles det samlede indskriftsmateriale fra de spanske, galliske og germanske provinser, fra Britannien, Donau-provinserne samt Norditalien.

egn. I stenfattige områder har man således i senere århundreder med stor flid benyttet sig af de romerske indskrifter enten til at bygge f.eks. kirker med, hvorved indskrifterne er blevet bevaret, eller for kalkstenenes vedkommende til at brænde kalk, hvorved resultatet blev lige det modsatte. Konklusionen er, at hvis man vil bruge det epigrafiske materiale på anden måde end til at hente detailoplysninger, så må arbejdsmetoden differentieres yderligere.

En måde, hvorpå dette kan gøres, er ved at betragte indskriftens type, dvs. at opdele materialet i votiv-, æres- og gravindskrifter. Andràs Mócsy har kunnet påvise, at relationen mellem votiv- og gravindskrifter, der tilsammen udgør langt den overvejende del af materialet, er forskellig alt efter, hvor stærkt romaniseret pågældende områder var.³² Edith Wightman har underkastet det samlede epigrafiske materiale fra Gallia Belgica en tilsvarende undersøgelse og er her kommet til samme resultat: i de større byer dominerer gravindskrifterne, hvorimod der på landet og i de små, mere keltisk prægede byer, er overleveret relativt set flere votivindskrifter.³³

Hvis man nu betragter de handelsrelevante indskrifter og sammenholder deres geografiske og typologiske fordeling, så opnåes et resultat, der i det store og hele svarer til fordelingen af det samlede epigrafiske materiale fra disse provinser: de fleste gravsten stammer fra de sydlige egne, hvorimod størstedelen af votivindskrifterne findes i Limesområdet.³⁴ Umiddelbart skulle man dermed kunne slutte, at handelsfolk, der opererede, i det sydlige område var mere romaniseret end dem, der bedrev handel ved Limes.

Denne slutning ville imidlertid efter min mening være falsk, idet forklaringen på de relativt mange votivindskrifter opsat af handelsfolk i Limesområdet snarere skal forklares dermed, at der her fandtes flere tilrejsende handelsfolk, altså personer, der kun besøgte Limesområdet for her at afvikle deres handelsaktiviteter, men derefter vendte tilbage til deres hjemegn. Sådanne personer har naturligvis kun efterladt gravsten, hvis de tilfældigvis døde undervejs, og der findes da også flere eksempler på netop denne type gravsten i Limesområdet.³⁵ Det kan derimod ikke undre, at sådanne handelsfolk af og til på rejsen til en fjern egn søgte

³² A. Mócsy op. cit., 1970, 199-212.

³³ E. M. Wightman, *Gallia Belgica*, London 1985, 162-177.

³⁴ G. Jacobsen, *Handel und Händler in den westlichen römischen Provinzen während der Kaiserzeit*, Licentiatafhandling, Københavns Universitet 1990, 246, 248.

³⁵ CIL XIII 6429.6496.6851.7300. BerRGK 1927, 214.

gudernes hjælp til en lykkelig afslutning på foretagendet ved at rejse en votivindskrift.³⁶

Et andet aspekt, der bør inddrages i behandlingen af det epigrafiske materiale, er indskrifternes datering. Jeg skal her undlade at komme ind på spørgsmålet om, hvorledes en datering kan foretages og hvilken usikkerhed, der er forbundet hermed, men koncentrere mig om udsagnsværdien mht. sammenhængen mellem romanisering og handel af den dateringsmæssige fordeling af indskriftsmaterialet. Hvis man betragter de handelsrelevante indskrifter fordeler disse sig dateringsmæssigt stort set ligesom det samlede epigrafiske materiale fra provinserne.³⁷ Umiddelbart lader der sig således ikke drage nogen slutninger heraf.

Peter Kneiβl har imidlertid differentieret arbejdsmetoden yderligere ved ikke alene at betragte den dateringsmæssige fordeling af materialet, men også sammenligne denne med indskrifternes geografiske fordeling.³⁸ På denne baggrund mener Kneiβl at kunne påvise en geografisk forskydning af provinsernes økonomiske – især handelsmæssige – centrum fra i det første århundrede at befinde sig i syden, dvs. Gallia Narbonensis, til i midten af 2. og 3. årh. at ligge længere mod nord omkring byerne Lyon og Trier.³⁹ Han mener videre, at denne udvikling skyldtes, at der i Gallia Narbonensis i 1. årh. fandtes et økonomisk system svarende til det italiske, som anses for at have været baseret på slaveri, og at dette system i begyndelsen af det 2. årh. døde ud som følge af en – i forskningen velkendt og omdiskuteret – krise i det romerske slavesamfund.⁴⁰ Denne form for produktionsmåde var, mener Kneiβl, ukendt i de mere keltiske områder, hvor fri arbejdskraft dominerede. Senest ved slavekrisens indtræden viste den keltiske produktionsmåde sig overlegen, ikke mindst fordi denne desuden var forbundet med en anden – økonomisk set mere effektiv og resultatorienteret – mentalitet.

En sådan tolkning lyder umiddelbart besnærende; i den aktuelle sammenhæng kunne man ligefrem fristes til heri at se beviset på en økonomisk orienteret akkulturation mellem den romerske og den keltiske kultur. Da thesen er det eneste eksisterende forsøg på at se en sammenhæng mellem romanisering og økonomisk udvikling (der hos Kneiβl i

³⁶ CIL XIII 6221. BerRGK 1977, 36.

³⁷ G. Jacobsen, op. cit., 243f.

³⁸ *Die Berufsangaben auf den Inschriften der gallischen und germanischen Provinzen*, unpubl. habil. 1977 og samme, *Zur Wirtschaftsstruktur des römischen Reiches: das Beispiel Gallien*, *Festschrift Karl Christ*, ed. V. Loseman & P. Kneiβl, Darmstadt 1988, 234-255.

³⁹ P. Kneiβl op. cit., 1977, 298; op. cit., 1988, 248-252.

⁴⁰ P. Kneiβl op. cit., 1988, 239-241; 244f.

vidt omfang er lig handel) i de vestlige provinser fortjener den særlig opmærksomhed. For at sige det straks: jeg mener ikke, at thesen kan anses for troværdig. Det kan for det første ikke undre, at den største del af indskriftsmaterialet dateret til 1. årh. stammer fra Gallia Narbonensis. Denne provins var ikke blot blevet indlemmet i Det romerske Imperium langt før de nordligere områder, men var i århundreder før påvirket af den græske kolonisering i det vestlige Middelhavsområde.⁴¹ Opsætningen af indskrifter var derfor en fast etableret skik i Gallia Narbonensis under Augustus, hvor de nordligere områder derimod først blev erobret. Da samtlige keltere naturligvis ikke som det første efter nederlaget gik hen og opsatte en typisk romersk indskrift, må materialet fra 1. årh. alene af denne grund være fuldstændig domineret af narbonensiske indskrifter. Når dertil kommer, at den største del af disse hidrører fra byen Narbo, og vi ved, at dette skyldes, at en romersk gravgade fra det 1. årh. allerede i 4. årh. blev genanvendt ved opbygningen af bymuren, bliver udsagnsværdien af den konstaterede sydlige overvægt i det epigrafiske materiale fra 1. årh. endnu mere begrænset.⁴²

Vender man sig nu mod indskriftsmaterialet fra det 2.-3. årh. er det korrekt, at den talmæssigt største del stammer fra de nordligere områder, først og fremmest fra Lyon. For de lyonensiske indskrifter gælder imidlertid præcis det modsatte forhold, nemlig at der her af en os ukendt grund praktisk taget ikke er overleveret eksemplarer fra det 1. årh.⁴³ Da Lugdunum imidlertid blev koloni allerede i 43 f.Kr. og var centrum for den kejserlige forvaltning af provinserne Tres Galliae efter disses erobring, er det højst usandsynligt, at den dateringsmæssige fordeling af indskriftsmaterialet fra Lyon kan ses som en reel afspejling af byens udvikling.⁴⁴ Når Lugdunums økonomiske betydning i 1. årh. nærmest sættes lig nul, som Kneißl gør, er der derfor ikke blot tale om en *e*

⁴¹ Se generelt R. Chevallier, *Gallia Narbonensis. Bilan de 25 ans de recherches historiques et archéologiques*, ANRW II 3, Berlin 1975, 686-828; videre F. Bénéoit, *Recherches sur l'Hellenisation du Midi de la Gaule*, Aix-en-Provence 1985; M. Clavel-Levêque, *Marseille grecque*, Marseille 1977 og W. Kimmig, *Die griechische Kolonisation im westlichen Mittelmeergebiet und ihre Wirkung auf die Landschaften des westlichen Mitteleuropa*, JRGZM 30, 1983, 3-80.

⁴² M. Gayraud, *Narbonne aux trois premiers siècles après Jesus-Christ*, ANRW II 3, Berlin 1975, 854.

⁴³ A. Audin & Y. Burnand, *Chronologie d'épigraphes romaines de Lugdunum*, REA 61, 1959, 320-352.

⁴⁴ Grundlæggende P. Wuilleumier, *Lyon, Métropole des Gaules*, Paris 1953; desuden A. Audin, *Lyon, miroir de Rome*, Paris 1979 og J. Rougé, *Aspects économiques du Lyon antique*, *Les martyrs de Lyon (177)*, Lyon 20-23 Septembre 1977, Colloque international du CNRS 575, Paris 1978, 47-63.

silentio-slutning på baggrund af det epigrafiske materiale, men også om en tilsidesættelse af al anden viden om byen i 1. årh. e.Kr.⁴⁵

Endnu et forhold er afgørende for afvisningen af denne del af Kneiβls these. Skikken med på indskrifter at nævne vedkommendes erhverv udvikledes først for alvor i løbet af det andet århundrede, og den var især fremherskende i de tidligere keltiske områder. Da Kneiβls materiale udelukkende består af indskrifter med erhvervsbetegnelser, må dette naturligvis for det første for størstedelens vedkommende dateres til 2.-3. årh., og for det andet også have en geografisk overvægt til »den mest keltiske« side, altså mod nord.

Jeg mener derfor, at man på baggrund af den kronologiske og geografiske fordeling af indskriftsmaterialet ikke kan slutte noget om den økonomiske udvikling og altså heller ikke om handelen, men derimod kan tillade sig at se angivelsen af erhvervsbetegnelser på romerske indskrifter som et udtryk for en keltisk påvirkning af en typisk romersk skik, altså romanisering.

Heller ikke formodningen om, at den af Kneiβl påståede udvikling skyldtes en forskel mellem den romerske og den keltiske produktionsmåde, altså hhv. med og uden slaveri, kan anses for holdbar. Der er i grunden tale om, at udgangspunktet endnu en gang tages i en *silentio*-slutning, nemlig den, at det keltiske samfund ikke kendte til slaveri, blot fordi vi ikke har skriftlige kilder til at bevise det modsatte. Nu findes der imidlertid af gode grunde ingen skriftlige kilder, der kunne be- eller afkræfte denne formodning; den tidligste skriftlige overlevering fra området stammer nemlig netop fra romertiden. De arkæologiske levn fra førromersk tid tyder imidlertid på et stærkt hierarkisk opbygget samfund, hvor slaver meget vel kunne tænkes at have haft deres plads i samfundsordenen. Desuden anses slaveri i almindelighed for en integreret del af såkaldt primitive samfund. Endelig kan man nævne, at den tidligste skriftlige kilde, vi har, der med nogen ret kunne formodes at belyse spørgsmålet, nemlig Tacitus *Germania*, indeholder et kapitel om slaveriet.⁴⁶

⁴⁵ Se hertil også G. Zimmer, *Römische Berufsdarstellungen*, Archäologische Forschungen 12, Berlin 1982.

⁴⁶ Kap. 25: *Ceteris servis non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur: suam quisque sedem, suos penates regit. frumenti modum dominus aut pecoris aut vestis ut colono iniungit, et servus hactenus parat. cetera domus officia uxor ac liberi exsequuntur. verberare servum ac vinculis et opere coercere rarum: occidere solent, non disciplina et severitate, sed impetu et ira, ut inimicum, nisi quod impune est.*

Også den anden forudsætning for denne del af argumentationen: at det økonomiske system i Gallia Narbonensis var baseret på slaveri, må afvises. Kun i ganske få tilfælde er det muligt at drage slutninger om arbejdskraftens status; ét af disse findes i keramikindustrien, nærmere betegnet *terra sigillata*-fremstillingen, i Sydgalien. Fra La Graufesenque, der i 1. årh. e.Kr. var et af de største centre for produktionen af denne type keramik, er der nemlig overleveret såkaldte pottemagerlister.⁴⁷ Den alment accepterede udlægning af dette materiale er, at pottemagerne i de sydgalliske værksteder i modsætning til de italiske værksteder (f.eks. i Arezzo) var fri. Jeg skal ikke forsværge, at disse lister ikke kan tolkes på anden måde, men dette turde være en forudsætning for opstillingen af Kneiβls these om en slavebaseret produktionsmåde i Gallia Narbonensis, at han enten først tilbageviser de positive beviser på det modsatte eller i det mindste argumenterer for, hvorfor keramikproduktionen i La Graufesenque *ikke* skal tolkes som et udtryk for produktionsmåden i Gallia Narbonensis, hvortil La Graufesenque faktisk hørte.⁴⁸

Det sidste aspekt af thesen, der udlægges som et udtryk for den keltiske indflydelse på handelen i de vestlige romerske provinser, er den påståede mentalitetsforskel mellem romerne og kelterne. Argumenterne herfor finder Kneiβl deri, at de gallo-romerske handelsfolk, sådan som de mødes på indskrifterne, dels i højere grad end romerne var parate til at flytte rundt i området alt efter, hvor man kunne gøre en god økonomisk forretning, dels var mindre tilbøjelige end romerne til at benytte den gennem handel erhvervede rigdom på almennyttige formål, der sidestilles med donationer.⁴⁹

Hvis alene denne del af thesen kunne anses for sandsynlig, ville det være et slående eksempel på »romaniseringen af handelen i de vestlige romerske provinser«. Men heller ikke her kan jeg erklære mig enig. Argumentationen drages også i dette tilfælde alene på baggrund af det epigrafiske materiale fra de gallisk-germanske provinser, og igen uden at tage hensyn til dets indbyggede skævhed. Betragtes dette materiale er der naturligvis tale om en eklatant overvægt af gallo-romerske handelsfolk set

⁴⁷ A. Oxé, Die Töpferrechnungen von der Graufesenque, *BJ* 130, 1925, 38-99; A. Albenque *REA* 53, 126-131, R. Marichal, *REA* 76, 1974, 85-110, 266-292. For yderligere henvisninger hertil henvises til den mig bekendt nyeste artikel, hvori materialet behandles: K. Strobel, Einige Bemerkungen zu den historisch-archäologischen Grundlagen einer Neuformulierung der Sigillatenchronologie für Germanien und Rätien und zu wirtschaftsgeschichtlichen Aspekten der römischen Keramikindustrie, *MBAH* VI 2, 1987, 75-115, især 100-113.

⁴⁸ P. Kneiβl op. cit., 240 diskuterer La Graufesenque.

⁴⁹ P. Kneiβl op. cit., 1988, 251f. Det bør her tilføjes, at »romere« for Kneiβl er lig »italikere«; begrebet anvendes således udelukkende i en geografisk betydning.

i forhold til tilvandrede italikere. Dette kan ikke undre, da ca. halvdelen består af gravsten, og i dette materiale må de gallo-romerske handelsfolk dominere, da der her medtælles både de hjemmeblivende og dem, der kun flyttede til en anden af det galliske områdes byer. Vigtigere er det dog, at man her må tage samme forbehold overfor indskrifternes udsagnsværdi som ved betragtning af erhvervsbetegnelserne. Skikken med at angive sin hjemby, sin *civitas*, udbredtes først i løbet af det 2. årh., og den fandtes først og fremmest i de gallisk-germanske provinser. Der er altså endnu en gang tale om et udtryk for akkulturation af indskriftssætningen og ikke om en romanisering af handelen. Det kan tilføjes, at der kendes adskillige eksempler på romerske handelsfolk, som havde slået sig ned et fremmed sted med henblik på at drive handelsvirksomhed.⁵⁰

Det andet argument for en mentalitetsforskel mellem de to befolkningsgrupper var – som før nævnt – at de gallo-romerske handelsfolk ikke var tilbøjelige til at ofre deres gennem handel erhvervede rigdom på donationer. Der findes ganske rigtigt forholdsvis få indskrifter fra de gallisk-germanske provinser, hvor handelsfolk stifter et bygningsværk el. lign. i deres hjemby.⁵¹ Allerede ved denne konstatering falder Kneiβls argument dog næsten sammen: donationer var knyttet til byen, og bystrukturen i de gallisk-germanske provinser var anderledes end f.eks. i Italien eller Africa. I Gallia Narbonensis var urbaniseringen udbredt – og her findes donations-indskrifterne også⁵² – men hele det nordlige område forblev stort set organiseret i de førromerske *civitates*; her var der kun få byer og derfor også kun få eksempler på handelsfolk, der stiftede byen et monument. Ved betragtning af donationsindskrifterne kan man derfor drage slutninger om romaniseringen – eller rettere mangelen på samme – hvad angår bystrukturen, men ikke mht. handelen.

Den udførlige tilbagevisning af Kneiβls these har vist, at det alene på baggrund af en behandling af det epigrafiske materiale ikke er muligt at belyse spørgsmålet om forholdet mellem handel og romanisering. Vender man sig nu mod det arkæologiske materiale, viser romaniseringen i de vestlige provinser sig på adskillige måder, bl.a. ved tilstedeværelsen af romerske importvarer og lokalt fremstillede varer, der enten direkte

⁵⁰ Et velkendt eksempel er bosættelsen på Magdalensberg i Kärnten. Se hertil M. Harding & G. Jacobsen, Die Entwicklung der Städte in Noricum und Pannonia, *CM* 39, 1988, 117-206, især 122-128 med henvisninger til den tidligere forskning.

⁵¹ Fra de nordligere egne CIL XIII 7587.11810.

⁵² Se hertil Y. de Kisch, Tarifs de donations en Gaule romaine d'après les inscriptions, *Ktéma* 4, 1979, 259-280.

efterligner romerske originaler eller blot er et udtryk for typisk romersk levevis. De vigtigste eksempler herpå er olivenolie, vin, fiskesaucer og *terra sigillata*. Hvad enten der var tale om import eller lokalt fremstillede varer, var de udtryk for den romerske kultur snarere end den oprindelige keltiske. Det er desuden varer, der i mange tilfælde i syden sikkert blev fremstillet på egne landejendomme, men som utvivlsomt også blev handlet – både i de sydlige og selvfølgelig overalt i de nordlige egne.

Der er således overleveret tonsvis af potteskår stammende enten fra *terra sigillata*-genstande eller fra de amforer, hvori vinen, olivenolien eller fiskesaucerne opbevaredes. Der er som sagt ingen tvivl om, at dette materiale er et udtryk for romanisering, men hvad siger det om handel?⁵³ Uden at gå i detaljer med de metodiske problemer, der knytter sig til anvendelsen af de arkæologiske levn, kan alene ét spørgsmål vise, hvori vanskelighederne ved at tolke materialet består: hvordan ser man på et potteskår, om det er kommet et bestemt sted hen som følge af en markedsorienteret handel (med eller uden anvendelse af penge som betalingsmiddel), eller f.eks. som overførsel fra én af jordejerens andre landejendomme, eller måske ligefrem som gave? Bortset fra ganske enkelte undtagelser kan dette spørgsmål ikke besvares,⁵⁴ og i forskningen kan man derfor stort set møde to forskellige reaktioner. Den ene gruppe siger – forenklet sagt – at når mængderne nu er så enorme, som tilfældet er, så må der have været tale om handel – og oven i købet en handel af et betragteligt omfang. De tilhører så selvfølgelig den modernistiske fløj i debatten om den antikke økonomi. Den anden gruppe mener derimod – lige så forenklet udtrykt – at når der knytter sig så overvældende problemer til anvendelsen af de arkæologiske levn, kan vi ikke bruge dem, men må drage vore slutninger på baggrund af andre kilder. De hører modsat oftest til blandt primitivisterne. Jeg mener personligt, at der med behørig hensyntagen til problemerne ved anvendelsen af de epigrafiske og arkæologiske kilder – lader sig drage adskillige slutninger mht. forholdet mellem handel og romanisering i de vestlige provinser.

På det konkrete plan viser romaniseringen af handelen sig således på flere punkter; eksempelvis skal her nævnes, at sejladsen på provinsernes floder også i romertiden foregik ved hjælp af keltiske skibstyper, men at

⁵³ Se hertil K. Greene, *The Archaeology of the Roman Economy*, Berkeley 1986; for keramikken desuden D. P. S. Peacock, *Pottery in the Roman World: an Ethnoarchaeological Approach*, London 1982; for amforer D. P. S. Peacock & D. F. Williams, *Amphorae and the Roman Economy*, London – New York 1986.

⁵⁴ For en sådan undtagelse se J. Remesal-Rodríguez, Ölproduktion und Ölhandel in der Baetica: Ein Beispiel für die Verbindung archäologischer und historischer Forschung, *MBAH* 2.2, 1983, 91-112.

der nu hyppigt byggedes havne med kajanlæg og lagerbygninger til opbevaring af lasten.⁵⁵ Handelsvarerne selv ændrede også karakter som følge af den romerske indflydelse: ikke blot kom ny varetyper til, men andre, der i det keltiske samfund så afgjort måtte betragtes som luksusvarer, må for kejsertidens vedkommende i flere tilfælde snarere regnes til dagligvarerne. Dette gælder f.eks. vin, der efterhånden dyrkedes i store dele af de galliske provinser, og som derfor samtidigt i vidt omfang hørte op med at være importvare.⁵⁶ Betragter man udviklingen ud fra en mere teoretisk synsvinkel, kan det fastslåes, at handelen generelt set bevægede sig væk fra de såkaldte »gateway-communities«, der kan beskrives som en slags indslusningscentre og som typisk findes i primitive samfund,⁵⁷ hen imod det man i den teoretiske forskning kalder »central places«, hvilke typisk – og således også her – er lig byer.⁵⁸ Urbaniseringen, der jo var en karakteristisk del af romaniseringen, havde derfor en afgørende betydning for handelens udvikling i de vestlige provinser.

Som før nævnt var urbaniseringen imidlertid ikke lige fremskreden i alle egne af de gallisk-germanske provinser. Det kan sandsynliggøres, at der bestod en direkte sammenhæng mellem på den ene side tilstedeværelsen af en udviklet bystruktur og på den anden side udbredelsen og karakteren af visse handelsvarer: i svagt urbaniserede områder tenderede *terra sigillata* således gennem hele kejsertiden til at bevare sin karakter af at være en luksusvare, hvorimod denne form for keramik i stærkt

⁵⁵ D. Ellmers, Keltischer Schiffbau, *JRGZM* 16, 1969, 73-122; samme, Rheinschiffe der Römerzeit, *Beiträge zur Rheinkunde 2. Serie Nr. 25*, 1973; desuden G. Rupprecht, *Die Mainzer Römerschiffe*, Archäologischer Bericht aus Rheinhessen und dem Kreis Kreuznach I, Mainz 1985 og M.D. de Weerd, Ships of the Roman Period at Zwammerdam/Nigrum Pullum, Germania Inferior, i J. du Plat Tayler & H. Cleere eds., *Roman Shipping and Trade: Britain and The Rhine Provinces*, CBA Research Reports 24, London 1978, 15-21.

⁵⁶ For førromersk tid se A. Fitzpatrick, The Distribution of Dressel I Amphorae in North-West Europe, *Oxford Journal of Archaeology* 4, 1985, 305-340; A. Tchernia, Italian Wine in Gaul at the End of the Republic, i *Trade in the Ancient Economy*, 97-104. For romersk tid se f. ex. R. Dion, *Histoire de la vigne et du vin en France des origines au XIXe siècle*, Paris 1959; J. Andre & L. Levadoux, La vigne et le vin des Allobroges, *JS* 1964, 169-181; F. Laubenheimer, *La production des amphores en Gaule Narbonaise*, Centre de Recherches d'Histoire Ancienne 66, Paris 1985.

⁵⁷ K. G. Hirth, Interregional Trade and the Formation of Gateway-Communities, *American Antiquity* 43, 1978, 35-45; desuden også B. J. L. Berry, *Geography of Market Centres and Retail Distribution*, Englewood Cliffs N.J. 1967 og D. Green, C. Haselgrove & M. Spriggs eds., *Social Organization and Settlement, Contributions from Anthropology, Archaeology and Geography*, BAR int. ser. 477, Oxford 1989.

⁵⁸ Generelt for teorien om »central places« se W. Christaller, *Die zentralen Orte in Süddeutschland*, Jena 1933; for romertiden i Gallien se T. Bekker-Nielsen, *Bydannelsen i det romerske Gallien*, Aarhus 1984 og samme, *The Geography of Power. Studies in the Urbanization of Roman North-West Europe*, BAR int. ser. 477, Oxford 1989.

byprægede egne bør henregnes til dagligvarerne.⁵⁹ En undersøgelse af handelen i et givent romersk område, f.eks. en enkelt by, – eller en undersøgelse af handelen med en enkelt type vare bør derfor ikke ske uden hensyntagen til det omgivende samfunds urbaniserings- og dermed også dets romaniseringsgrad. Det samme viser sig at have gyldighed ved undersøgelser af handelsfolkernes placering i det lokale samfund og af deres muligheder for at opnå en social mobilitet. I større byer støder man på handelsfolk, der enten gennem køb og salg af varer eller ved engagement i storstilet transportvirksomhed, kunne erhverve en betydelig rigdom. I sådanne byer er det muligt at finde adskillige eksempler på handelsfolk, der opnåede at blive offentligt æret ved opstillingen af en statue, eller at blive patron for et af de stedlige *collegia*.⁶⁰ I et enkelt tilfælde har vi ligefrem eksempel på en handelsmand, der uden selv at være i besiddelse af den ridderlige status, var patron for de lyonensiske *equites*.⁶¹ Dette turde være et slående eksempel på, at handelsfolk ikke altid led under en ringe status. I sådanne situationer må vi regne med, at en vis social mobilitet var mulig som følge af en storstilet – og vellykket – handelsaktivitet. Tilsvarende eksempler kendes ikke fra de svagt urbaniserede områder af det gallisk-germanske område. Derimod kan det konstateres, at større jordejere fra de nordlige egne, hvilke af denne grund må anses for at have nydt en betragtelig status i deres hjemegn, på en anden måde var engageret i provinsernes handelsliv, idet de formentlig med handel for øje fremstillede klæde på deres landejendomme.⁶² I sådanne situationer falder det svært at regne med muligheden for social mobilitet blandt handelsfolkene, derimod må det pointeres, at der her var tale om personer, som i forvejen besad en høj social status i lokalsamfundet.

Disse eksempler rækker egentlig til at vise, at handel ikke kan betragtes isoleret fra romanisering, når det drejer sig om de vestlige provinser. Jeg mener dog, at sammenhængen mellem de to fænomener stak endnu dybere, og at dette viser sig, hvis man retter opmærksomheden mod de to

⁵⁹ En udførlig argumentation herfor findes i min licentiatafhandling; se desuden G. Marsh, London's Samian Supply and its Relationship to the development of the Gallic Samian Industry, i A.C. Anderson & A.S. Anderson eds., *Roman Pottery Research in Britain and North-West Europe*, BAR int. ser. 123, Oxford 1981, 173-238.

⁶⁰ CIL VI 29722. CIL XII 982.1918.4393.4406. CIL XIII 1911.1954. 2002.11179.

⁶¹ CIL XIII 1954. For *equites romani* uden lokal borgerræt se Cl. Nicolet, L'inscription de l'autel de Narbonne et la 'commendatio' des chevaliers, *Latomus* 22, 1963, 721-732.

⁶² Eksempler på handelsaktive medlemmer af dekurionstanden ses på CIL XIII 7222.11810. AE 1975.630. For forskningsdiskussionen om overklassens inddragelse i handelslivet se J.H. d'Arms, *Commerce and Social Standing in Ancient Rome*, Harvard 1981; desuden Th. Schleich, Überlegungen zum Problem senatorischer Handelsaktivitäten I-II, *MBAH* 2,2, 1983, 65-90 og *MBAH* 3,1, 1984, 37-76.

spørgsmål, der tidligere karakteriseredes som afgørende for forståelsen af »handel i den antikke økonomi«: nemlig handelens afhængighed af hhv. *annona* og den romerske hær. De *annona*-bundne leverancer af baetisk olivenolie til det romerske militær var efter min mening simpelthen årsagen til, at en væsentlig del af fjernhandelen overhovedet opstod.⁶³ Hvis der var plads til overs i lastrummet på de skibe, der fragtede olivenolien fra den sydspanske kyst til Rhinområdet, havde de pågældende transportører muligheden for – enten for egen regning eller mod betaling fra andre – at medtage ekstra handelsgoods, hvad enten det drejede sig om vin, olie eller andet. Desuden kunne disse transportører benytte deres skib til egne handelsrejser, når blot farterne med olieleverancerne til hæren blev afviklet indenfor den kontraktligt fastlagte tidsramme.⁶⁴ Jeg skal ikke her gå i detaljer med bevisførelsen, men det lader sig netop i de vestlige provinser entydigt påvise, at sådanne former for handel, der var direkte afhængige af den statsligt regulerede *annona*, lå bag indførslen af adskillige importvarer. Disse varer ville uden støtte fra *annona* på grund af de høje transportomkostninger simpelthen ikke være nået til de gallisk-germanske provinser.

Tilstedeværelsen af de romerske tropper var tilsvarende altafgørende for handelens generelle udvikling i de vestlige provinser. I den periode, hvor romerske legioner og hjælpetropper lå i dusinvis af lejre langs Limes, indtog strækningen Rhône-Saône-Rhinen den dominerende plads i provinsernes handelsliv. Dette var ikke i tilnærmelsesvis samme grad tilfældet hverken i før- eller efterromersk tid, og denne forskydning af handelsstrømmene kan kun forklares med, at forsyninger til de romerske tropper fragtedes ad den nævnte rute. Den samme forklaring må ligge bag det faktum, at Rhône-Saône-Rhin-vejen åbenbart også blev anvendt i tilfælde, hvor transportomkostningerne kunne have været formindsket i betydelig grad ved at vælge en anden rute.⁶⁵

Flere indicier tyder desuden på, at handelen med de formodentlig tre vigtigste varer, der produceredes i provinserne selv: vin, klæde og keramik, foregik ved en bundet handel, hvor militæret spillede den afgørende rolle som handelens ophavsmand. Jeg kan desværre ikke *bevise*, at Whittaker havde ret i sin formodning om, at de mange *negotiatores* fra de sydlige byer og fra limesområdet var engageret i en såkaldt »tied trade«, men med henvisning til den ovennævnte afhængighed mellem en

⁶³ En udførlig argumentation for de følgende overvejelser findes i min licentiat-afhandling.

⁶⁴ Se hertil P. Garnsey op. cit., 1983.

⁶⁵ D. P. S. Peacock, *The Rhine and the Problem of Gaulish Wine in Roman Britain*, i J. du Plat Taylor & H. Cleere op. cit., 49-51.

stor del af fjernhandelen og leverancerne bundet til *annona*, mener jeg, at Whittakers these så absolut er den bedste tolkning af de få vidnesbyrd, der overhovedet kan inddrages til belysning af dette problem.

Hvis jeg har ret i disse tolkninger mht. handelen, er det igen muligt at trække tråde til romaniseringen af de vestlige provinser. Det må nemlig anses for at have været en forudsætning for deltagelsen i en sådan »bundet handel«, og utvivlsomt for erhvervelsen af en kontrakt med forvaltningen af *annona*, at vedkommende var i besiddelse af *ius commercii*. Denne retlige status havde kun personer i besiddelse af romersk borgerret, de almindelige *peregrini* derimod ikke. Det interessante ved betragtning af kildematerialet fra de gallisk-germanske provinser er i denne sammenhæng, at selv om flere af transportørerne for de *annona*-bundne leverancer kom fra de spanske provinser, stammede andre af disse samt f.eks. alle vinhandlerne fra de gallisk-germanske provinser selv. De var naturligvis i besiddelse af den romerske borgerret, og navnematerialet viser, at der var tale om efterkommere af den oprindelige keltiske befolkning; de var altså med andre ord gallo-romere. I takt med udbredelsen af den romerske borgerret inddroges den oprindeligt keltiske befolkning således i handelsaktiviteter, der var direkte knyttet til og afhængige af det var romerske militærs tilstedeværelse i provinserne. Man kunne – forenklet – sige, at det var romerne, der opstillede rammerne for handelen i de vestlige provinser, men udfyldelsen af disse var i vidt omfang overladt den oprindeligt keltiske befolkning som et led i – eller en følge af – romaniseringen, således at resultatet netop var en typisk gallo-romersk struktur.

Handel og romanisering var således to nært forbundne størrelser i de vestlige romerske provinser; ingen af de to fænomener lader sig adækvat undersøge eller beskrive uden inddragelsen af det andet. Jeg vil derfor slutte med den påstand, at antikhistorikere i almindelighed og deltagerne i den standende forskningsdiskussion om antikkens økonomi i særdeleshed ville gøre sig selv en tjeneste ved at overveje nærmere, hvad handel og romanisering egentlig var – ikke blot i de vestlige provinser, men overalt i Romerriget.